

ЗАРОДКОВІ ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ У «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

У статті обґрунтована думка, що «Повість минулих літ» є пам'яткою, яка засвідчує становлення у Київській Русі ідей громадянської релігії, що давало змогу руській спільноті почувати себе захищеною, перебувати у соціальній безпеці, відчувати свою вкоріненість у бутті. Це виразилося у мотивуванні положення про Яфета як прабатька Русі; в обґрунтуванні погляду, що поляни живуть по божому, дотримуються закону Христа, є дружельюбними, мудрими і тямущими; що слов'яни вміють урядувати і захищати свої здобутки, а земля руська і державність руська перебувають під опікою бога, а тому Русь і постала як «свята Русь».

Ключові слова: божий закон, божий народ, громадянська релігія, «свята Русь», сакральне, самоорганізація.

Становлення громадянської релігії, на чому сходиться багато дослідників, випадає на часи утвердження державності. Коли йдеться про зародження ідей громадянської релігії на теренах України, то, зрозуміло, що необхідно досліджувати пам'ятки державотворення, у яких відбиваються не тільки ті чи інші факти, події, явища, а й здійснюється їх світоглядно-ідеологічне узагальнення під кутом зору неминучості постання власної держави, що своєю чергою передбачає «входження» у сферу сакрального. В процесі такої «межової» аргументації і з'являються ідеї громадянської релігії. Під останньою ми розуміємо *такий суспільно-культурний феномен, у якому крізь призму своєрідної релігійної мови і специфічних практик обґрунтовується доконечність постання та ствердження національної держави, що бере свій початок у потребі спільноти знаходити сакральне у трансцендентній одвічно-лінійній дії, яка вґрунтована в історію територій.* Тобто, громадянська релігія – це сприйняття нацією свого буття як богоданого, приділеного, а отже й виправданого, належного, неминучого, і у якій певні соціально-політичні настанови набувають форм релігійних міфів, легенд та ін.

«Повість минулих літ» – явище багатогранне, а тому воно є об'єктом вивчення істориків, філософів, культурологів, філологів, літературознавців, лінгвістів, соціологів, політологів, богословів, релігієзнавців та ін. Однак під кутом зору наявності у ній ідей громадянської релігії вона не досліджувалася, чим і зумовлена **актуальність** цієї наукової розвідки. **Мета** пропонованої статті вбачається у філософсько-релігієзнавчому аналізі «Повісті ...», а **завдання** – в окресленні ідей громадянської релігії і виявленні їх змісту.

Виклад основного матеріалу. На початку звернемо увагу на такі моменти. Відомо, що «Повість минулих літ» складається із поширеного вступу до слов'яно-руської історії, який, згідно з С. Соловйовим, М. Костомаровим, Б. Рибаківим, П. Толочком та іншими дослідниками літописів, і був власне «Повістю...», і датованої хроніки, доведеної до 1110 р. Предметом нашої уваги передусім буде вступ. Ми поділяємо думку про три редакції «Повісті...»: Несторову (1112–1113 рр.), Сильвестрову (1116 рр.) і невідомого автора (1118–1119 рр.). З третьою редакцією «Повісті...» дослідники пов'язують появу в ній проварязької тенденції, яка значно змінила зміст не лише Несторового вступу до історії Русі, а й окремих датованих записів [4, с. 740]. Свої висновки ми будемо на Несторовій редакції, вдаючись щонайперше до реконструкції, яку провів Б. Рибаків, а також до результатів досліджень П. Толочка, Л. Махновця та ін. [3; 4; 5; 6; 7.].

Вступ Нестора-літописця становить інтерес для дослідника з декількох міркувань. Передусім, він написаний рідною руською мовою, яка в той же час була і державною мовою, з чого логічно припустити, що знання таких текстів не обмежувалося вузьким колом «обраних». А тому літописи, ці своєрідні хрестоматії різних історичних творів, мали вплив на громадську думку, принаймні, були орієнтовані на тих, хто був суб'єктом суспільної

опінії. А тому літописи, і перш за все, «Повість...», постають як загальнокультурне явище Русі, а не як приналежність якоїсь однієї суспільної групи, і тому її вивчення – це проникнення у духовну ситуацію того часу.

Зрозуміло також, що Нестор, пишучи вступ, прагнув досягнути декількох цілей: з'ясувати справжнє походження Київської держави, визначити її місце і роль у слов'янському світі тощо, а тому й не випадково всі дослідники визнають його історичний геній. Нестор не тільки історик-літописець, але й мислитель, своєрідний ідеолог Руської держави. А тому він не лише здійснює виклад історичних подій, а ґрунтує його на своєрідній «філософії історії», яка, з одного боку, стверджує ідеологію руської держави, а з другого, якби ми тепер сказали, захищає її інформаційну, ідеологічну безпеку. У річищі цієї ідеологічної системи і зароджувалися ідеї громадянської релігії українського етносу на стадії його формування.

Вчитася у перше речення цього безсмертного твору: «Повість минулих літ *Нестора*, чорноризця Феодосієвого монастиря, звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як *Руська земля* постала» [2, с. 1]. Уже перше речення свідчить про прагнення автора знайти таку відповідь, яка опиралася б на щось вище, аніж буденні емпіричні наукові знання, які у часи Нестора уже набули певного поширення. І тим джерелом, з якого можна було зачерпнути правдиву відповідь, було сакральне. Саме воно надавало святості землі, народу, державі, князю, а це, як відомо, і є одним з головних постулатів громадянської релігії.

Зрозуміло, як середньовічний історик, літописець мусив корені такого постання шукати у священних текстах, але він виступає не як богослов, а швидше, як соціальний мислитель й ідеолог. Він не обтяжує себе якимись доктринальними положеннями, не вникає у богословські тонкощі, а шукає ту ідеологічну «матерію», яка б згуртувала і утвердила руську спільноту. А тут вагомою є сама ідея сакрального, вищого, що дає «право» онтологічного утвердження спільноти, відкриває можливість виправдання і возвеличення її буття.

З перших рядків твору видно, що ключовим словом тут є *земля*. Цей термін у літопису переважно означає державу, територію, народ, іноді – військо, рать. В. Колесов, окрім того вважає, що термін *земля* у середньовічній Русі вживався і в однині і означав своє, рідне, [1, с. 260] тобто рідну землю, а ще й свою владу, своє володіння [1, с. 272]. Руська земля протиставлялася чужій землі, а згодом чужій країні.

Знаходиться Руська земля у «володінні» Яфета, якому після потопу «дісталася північна сторона і західна». Яфетова частина, у якій «сидить Русь» та інші народи, з'єднується з частинами Сима і Хама. Очевидно, цим літописець хотів як ствердити місце слов'ян у «божественній» єйкумені, так і її нерозривність з іншими частинами. Отже, родоначальником Русі є Яфет, якому, відповідно до відомого прислів'я, сказано: «царюй і захищай».

Наступною ідеєю, яку можна віднести до комплексу громадянської релігії киево-руського періоду, є створення автором «Повісті...» образу слов'ян. Тут застосовується декілька прийомів і зокрема – з'ясування їх генеалогічного походження взагалі і полян зокрема. Ми тут не будемо входити в дискусію про достовірність тверджень Нестора, а зосередимо увагу на тому, що стосується безпосередньо формування початків громадянської релігії.

Отже, після вавилонського стовпотворіння Бог поділив людей на 72 народи. «Від цих ото сімдесяти і двох народів, од племені таки Яфетового, постав народ слов'янський – так звані норики, які є слов'янами.

Од тих слов'ян розійшлися вони по Землі і прозвалися іменами своїми, – [од того], де сіли, на котрому місці. Ті, що, прийшовши, сіли по ріці на ймення Морава, і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. ... слов'яни ті, прийшовши сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів [пішли одні, що] прозвалися полянами, другі ляхи [прозвалися] лютичами, інші – мазовшанами, ще інші – поморянами.

Так само й ті ж слов'яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші – деревлянами, бо осіли в лісах; а другі сіли межі Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами – од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї [річки] вони назвалися полочанами. Слов'яни ж, [що] сіли довкола озера

Ільменя, прозвалися своїм іменем... А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвалися сіверянами» [2, с. 2-3].

«Радимичі ж і в'ятичі [походять] од ляхів. Бо було в ляхів два брати – [один] Радим, а другий Вятко. І, прийшовши, сіли вони: Радим на [ріці] Сожу, [од якого] й прозвалися радимичі, а Вятко сів своїм родом на Оці; од нього прозвалися в'ятичі» [5, с. 7-8].

«І так розійшовся слов'янський народ...» [5, 3].

Бачимо, що тут правдиві історичні відомості накладені на біблійну легенду, як того і вимагав час. Але для сучасного дослідника це не просто авторська данина часу: усвідомлено чи зумисне Нестор так вибудував свою оповідь, зараз не має значення, але об'єктивно у такий спосіб формувався комплекс української громадянської релігії. Адже слов'яни, поляни це не якісь кочівники і не прихоськи звідкись, а народ, який живе в Яфетовій частині, веде свій родовід від Яфетових синів, тобто живе на землі, яка приділена Богом, а тому боронить її, не потребує зайдів для керування собою, бо здатний до самоврядування. Такий святий патріотизм віками надихав українську людність. Прикладом тут може слугувати «Пересторога», автор якої в обґрунтуванні прав, підстав і можливостей українства на організацію власного життя, передусім посилається саме на цю частину «Повісті...».

Ще одну рису громадянської релігії можна вгледіти в описанні Нестором звичаїв різних племен, яке відомий російський історик Б. Рибаків назвав правдивим, зауваживши, що первісні звичаї древлян і радимичів (приблизно епоха зарубинецької культури) він протиставляв «мудрим і тямущим» полянам (племена черняхівської культури) [7, с. 140]. Ми звернемо увагу на критерії виокремлення ним тих особливостей полян-Русі, які вирізняють їх серед інших спільнот. Читаємо у «Повісті...»: «Усі племена мали ж свої обичаї, і заповіді, кожне – свій норів. Так, поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагідний, і поштивість до невісток своїх, а невістки до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали. І весільний звичай мали вони: не ходив жених по молоду, а приводили її ввечері, а на завтра приносили для її родини те, що за неї дадуть. А деревляни жили подібно до звірів, жили по-скотськи: і вбивали вони один одного, і їли все нечисте, і весіль у них не було, а умикали вони дівчат коло води. А радимичі, і в'ятичі, і сіверяни один обичай мали: жили вони в лісі, як ото всякий звір, їли все нечисте, і срамослів'я було в них перед батьками і перед невістками. І весіль не бувало в них, а ігрища межі селами. І сходилися вони на ігрища, на пляси і на всякі бісівські пісні, і тут умикали жінок собі, – з якою ото хто умовився. Мали ж вони по дві і по три жони. А коли хто вмирав – чинили вони тризну над ним, а потім розводили великий вогонь і, поклавши на вогонь мерця, спалювали його. А після цього, зібравши кості, вкладали їх у невеликий посуд і ставили на придорожньому стовпі, як це роблять вятичі й нині» [2, с. 8-9].

Звернемо увагу на зміст понять *закон*, *обичай (звичай)*, *заповіт*, *норів*. Дослідник соціальних термінів Давньої Русі В. Колесов дає таке тлумачення. *Закон* – установлення обов'язкового, те, що приймається багатьма на основі вільного вияву волі; *закон* християнський кращий за язичницький, але і в поган є свій *закон*. *Звичай* – це узвичаєння, те, до чого всі звикли, що ведеться здавна. *Закон* вище звичаю, оскільки він об'єднує правовими відносинами більше людей, ніж *звичай*; крім того *закон* – благодать, а беззаконня – зло. *Заповіт* означає обітницю і угоду, які складають на тривалі часи. У той же час термін *звичай* може вживатися замість слова *закон* як усне передання, узвичаєння. *Норів* – душевний стан, характер; останні категорії також проявляються в особливій поведінці і виступають як активна сила людини; *норів* веде людину, спонукає до дії, супроводжує будь-який її поступок. Зливаючись, *звичай* і *норів* постають як *закон*. [1, с. 124-136].

Подану вище, кажучи сучасними словами, характеристику менталітету різних племен Нестор будує на солідній «методологічній» основі – «Хроніці» Георгія Амартола, візантійського історика IX ст., який висвітлював події всесвітньої історії від «сотворіння світу» до 842 р.: «Говорить Георгій Амартол у літопису, що «кожному народові дано закон. В одних є писаний, а в других – звичай, який ті, що не мають писаного закону, вважають отчим законом» [2, с. 10]. Ці слова Нестора так можна пояснити з урахуванням наведеної думки В. Колесова. Отчі закони різняться між собою, згодом, є правдиві закони і неправдиві. Останні постають як беззаконня,

але виконується з такою ж ревністю як і правдиві закони. Так, британці «беззаконня як закон отчий чинять вони щедро і нездержливо» [2, с. 10].

Отож є підстави для вірогідного судження: правдивий отчий закон – це і є закон божий або ж має божественну сутність. Ті, що дотримуються такого закону є законниками, побожними людьми. Такими, наприклад, є бактріяни і індонезійці, що «ніякого зла не чинять і ніякого зла не коять через страх великий *перед богом*» [2, с. 10]. А тому у Нестора логічним є завершення попереднього уривку про протиставлення звичаїв полян іншим племенам передхристиянської доби: «Сей же обичай держали і кривичі, й інші погани, не віддаючи закону божого, бо творили вони самі собі закони» [5, с. 10]. Зрозуміло, що для такого висновку (наявність/відсутність божих законів) засновків не достатньо, але такий хід думок повністю вписується у схему постановня громадянської релігії.

Зробимо проміжні висновки. Поляни одвічно мали правдивий отчий, а отже божий закон, дотримувалися його чим і відрізнялися від інших етнічних спільнот. З «громадянсько-релігійних» позицій можна пояснити і проголошувану літописцем подібність полян до інших, інколи географічно віддалених народів – і ті, й ті чинять по-божому, а тому світоглядно-релігійна відмінність не суттєва, головне – віра в бога. Інша аргументація на користь полян як божого народу наводиться тоді, коли Русь протиставляється сучасним Нестору половцям. Навівши з «Хроніки» Амартола яскраві приклади безбожного життя поган, історик «вривається» в дійсність: «Так само оце й нині, при нас, половці держать закон предків своїх: кров проливати і вихвалитися цим. І їдять вони всяку нечисть, хом'яків і ховрахів. А за себе беруть вони мачух своїх і ятрівок, і інші сповняють обичаї отців своїх» [2, с. 10]. Отож, погани мають неправдивий, небожий закон своїх предків. Але поляни вищі від половців уже не тому, що вони живуть по божому, а тому, що вони вже християни. «А ми ж християни, – скільки єсть земель, що вірують у святую трійцю, і в єдине хрещення, і в єдину віру, – закон маємо один, оскільки ми в Христа охрестилися і в Христа втілились» [2, с. 10].

Бачимо, що «громадянсько-релігійне» обґрунтування полян як божого народу набуває нової якості. Полянське плем'я – це спільнота, яка є носієм закону божого Христового, а не тільки чи не стільки закону божого предківського. Поляни – це люди, які хрещені і в Христа втілені. Цим літописець і показує повну перевагу полян над половцями, що й зрозуміло. Але здається, цим він хоче підкреслити й вагу полян як перших серед слов'янських племен у християнізації Русі і навколо цієї ідеї їх об'єднати. Теза, що поляни є народом божим Христовим, є наскрізною усієї «Повісті...».

Поляни, за Нестором, живуть у союзі з Богом, а тому Бог їм допомагає, завжди посідає їхню сторону. Підтвердженням цьому є оповіді про обрив (аварів) і про те, як хозари хотіли брати данину з полян. Обри гнітили слов'ян, чинили насильство дулібським жінкам, оскільки запрягали їх у свої колісниці замість коней. Коментуючи цю частину твору, Б. Рибаків зауважує: «Яскрава розповідь про аварів... була не тільки сумним оповіданням про тягар іноземного іґа, вона під пером київського історика перетворилася у протиставлення племені дулібів (що розпалося ... на кілька частин) Київському княжінню, що зберегло свою єдність» [7, с. 141]. І це абсолютно правильно, але ми хочемо звернути увагу на інше. За свою погорду, зверхність, звертає увагу Нестор, «потребив їх бог, і померли вони всі, і не зостався ані один обрин. І єсть приказка в Русі й до сьогодні: «Погинули вони як обри», – бо нема їхнього ні племені, ні потомства» [2, с. 7]. Отож Бог на стороні полян, він є їхнім заступником, а не покровителем безбожників. У такий спосіб ідеї громадянської релігії ставали фактором соціальної безпеки руської спільноти.

Аналогічні наслідки ми бачимо і у випадку з хозарами. Коли останні зажадали данини, поляни хотіли сплатити її мечем, але старці хозарські радять своєму князю відмовитися від неї. «Ми здобули її однобічним оружжям, себто шаблями, а сих оружжя обоюдогостре, себто мечі. Сі будуть брати данину і з нас, і з інших земель» [2, с. 11]. Висновування літописця закономірне: «І все це збулося, бо говорили вони не з своєї волі, а за божим повелінням» [2, с. 11]. На підтвердження цього він наводить історію Мойсеєвого виходу з єгипетського полону.

Наступною рисою громадянської релігії Русі, як це можна вивести з писання Нестора, є наділення зверхників тими рисами, які забезпечують належну організацію життя соціуму. Мабуть, літописець добре був обізнаний з новгородськими віяннями, «завдяки» яким у початках державного життя слов'ян опинилися варяги. Ця, як на перший погляд, малозначуща теза могла б мати важкі соціальні наслідки: адже йшлося не лише про перевагу якогось новгородського елемента, а про природну нездатність слов'ян до цивілізованого життя.

Та незалежно від того, чи був обізнаний Нестор з подібним баченням, а чи ні, його концепція є досить вмотивованою. Основоположне твердження літописця таке: слов'яни, поляни, Русь самостійно організовували свої форми правління. Варто зауважити, що він з пієтетом ставиться до перших наших керманців, хоча вони і не були християнами, але, як ми вже знаємо, вони були побожними людьми, трималися закону. Як свідчать древні переклади, спочатку закон сприймався тільки як закон Божий, а тому й законник був людиною святою, яка знала закони, правила з їх допомогою [1, с. 128]. Отже у полян здатність до організації і самоорганізації є атрибутивною.

Спочатку Нестор змальовує родове життя полян, які «жили особно і володіли родами своїми... жили кожен із родом своїм на своїх місцях, володіючи кожен родом своїм» [2, с. 4]. Згодом серед полян виокремлюються, як би ми сьогодні сказали, своєрідна еліта: брати Кий, Щек, Хорив і сестра їх Либідь, які заснували Київ як столицю плем'яного княжіння полян. Отож полянам не потрібна була стороння допомога в організації (перед-) державного життя. Брати ж досягли такої соціальної височини тому, що були «мужами мудрими й тямущими» [2, с. 5]. Ця мудрість і тямущість виявилася в тому, що Кий відвідує Царгород, зав'яже стосунки з цивілізованим світом. Власне, стверджує Нестор, саме слов'яни відкрили шлях «із Греків [у Варяги]: по Дніпру...» [2, с. 3], надавши можливість варягам побачити блиск тогочасної культури.

Не тільки поляни, але й інші слов'янські племена мали свої княжіння: деревляни, дреговичі, словени та ін. Слов'яни (Русь) вміють не тільки вміло керувати, захищати свої володіння, але й впливати на інші спільноти, зокрема, шляхом стягнення данини. Нестор нараховує півтора десятка народів, які сплачують Русі данину.

Отож до зазначених ознак додається ще одна і дуже важлива риса – здатність до самоорганізації, захисту і вмінню чинити тиск на вороже оточення.

Дуже важливою в контексті становлення початків громадянської релігії є оповідь про подорож апостола Андрія до полян і словен. Б. Рибаків вважає, що легенда про подорож святого апостола Андрія до гір, на яких згодом постав Київ, Нестору не належить [7, с. 136]. Інші вчені стриманіші у своїх оцінках. Наприклад, академік П. Толочко звертає увагу на те, що хоча вступ до «Повісті минулих літ» не має дат, але це зовсім не означає, що літописець не орієнтувався у відносній хронології історичних подій. Розповідь про князя Кия знаходиться в своєрідній хронологічній рамці: їй передує легенда про відвідання київських гір апостолом Андрієм...» [4, с. 738]. Тут начебто питання про приналежність легенди саме редакції Нестора і не стоїть.

Для нас важливе інше. Ця легенда є неминучою у цьому тексті, оскільки саме вона, по суті, довершує струнку будову громадянської релігії (при всій умовності цього терміну для тогочасних умов). Ми вже бачили, що полянська і взагалі слов'янська спільнота є «легітимною» в сакральному розумінні слова. Генеалогічно слов'яни походять від Яфетового племені, у світоглядному відношенні вони дотримуються правдивого закону своїх батьків і божого Христового закону, у міжплемінних стосунках вони дружелюбні, володіють необхідними вміннями для самостійної організації свого соціуму, уміють належно оборонятися. Та у цій композиції не вистачає ще двох елементів: земля слов'янська має бути благословенною, як і її державність. І ці необхідні два штрихи блискуче додала легенда про подорож руськими землями апостола Андрія.

Звичайно, те, що земля, яку заселяють слов'яни «не забута богом» видно з першої сторінки «Повісті...», оскільки вона є частиною Яфетового уділу. Але у світлі новозавітних уявлень це положення необхідно було підсилити, аби, з одного боку, земля слов'янська була б рівноцінною з іншими християнськими землями, і, мабуть, володіла б більшими

достоїнствами у порівнянні з поганськими. Саме тому автор легенди вигадує для просвітителя такий незвичний шлях.

Книжнику необхідно було здолати одну важливу географічну перешкоду – відомо було, що Андрій був у Синопі і звідти відправився в Рим; необхідно, зауважує Б. Рыбаков, було відшукати такий варіант шляху, який вів би з Чорного моря в Рим через Руські землі. Для цієї мети зручним виявився той географічний уривок, в якому йдеться про зв'язки Русі з частиною Симовою, частиною Хамовою і з Римом.

Однак думка про широкі зв'язки Русі, стверджує згадуваний автор, тут повинна була отримати інший конкретний вираз, так як відправною точкою була не Русь, а береги Понта. «Так, ймовірно і народився той варіант опису шляху по Дніпру, де автор веде читача знизу вгору, з півдня на північ, від Понта до Варязького моря і потім вже приводить його в Рим. Опис шляху «із Грек» був конче необхідним автору легенди про апостола – просвітителя Русі з тим, аби показати своїм читачам, що можна потрапити з Синопа в Рим із заїздом в Руські землі» [7, с. 127].

Бачимо, що навіть географічний фактор «підпорядкований» завданню возвеличення Русі. Літописець особливо підкреслює, що апостол Андрій подорожував не заради знаттелюбства, а «за приреченням божим прийшов і став під горами на березі».

А на другий день, уставши, сказав він ученикам своїм, які були з ним: «Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне бог». І, поклонившись богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ, і рушив по Дніпру вгору [2, с. 3].

Отже, земля полян, як територія і народ, мають божу благодать, як і руська державність («город великий»). А це і є найважливішим моментом, можна сказати, осердям громадянської релігії, що давало змогу руській спільноті почувати себе захищеною, перебувати у соціальній безпеці, відчувати свою вкоріненість у бутті.

Висновок. Здійснений під таким кутом зору аналіз «Повісті минулих літ» дає підстави висновувати таке. Твір Нестора є пам'яткою, яка засвідчує становлення у Київській Русі початків української громадянської релігії. Підтвердження цьому ми знаходимо у тезі про Яфета як прабатька Русі, в обґрунтуванні погляду, що поляни живуть по божому, дотримуються закону Христа, є дружелюбними, мудрими і тямущими, що слов'яни вміють урядувати і захищати свої здобутки, а земля Руська і державність Руська перебувають під опікою бога, а тому Русь і постала як «свята Русь».

Новим кроком у дослідженні української громадянської релігії мають стати наступні етапи її розвитку. Але це вже тема окремої наукової розвідки.

Література

1. Колесов В. Древняя Русь: наследие в слове. Кн. 1. Мир человека / В. Колесов. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 328 с.
2. Літопис Руський [Текст] / Пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред. О. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
3. Махновець Л. Від перекладача // Літопис Руський / Л. Махновець [Пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред. О. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1989. – С. I–XIV.
4. Толочко П. Літописання // Історія української культури: у 5 т. / Голов. редкол.: Б. Патон (голов. ред.) та ін. – К., 2001. – Т. I: Історія культури давнього населення України [Ред. кол. тому: П. Толочко (голов. ред.) та ін.]. – С. 726–757.
5. Толочко П. Історична топографія стародавнього Києва / П. Толочко. – К.: Наукова думка, 1970.
6. Рыбаков Б. Древняя Русь. Сказания, былины, летописи / Б. Рыбаков. – М.: Изд. АН СССР, 1963.
7. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. – М.: Наука 1982. – 599 с.

Literatura

1. Kolesov V. Drevnyaya Rus': nasledye v slove. Kn. 1. Myr cheloveka / V. Kolesov. – SPb.: Fylolohycheskyy fakul'tet SPbHU, 2000. – 328 s.
2. Litopys Rus'kyu [Tekst] / Per. z davn'orus. L. Makhnovtsya; vidp. red. O. Myshanych. – K.: Dnipro, 1989. – 591 s.
3. Makhnovets' L. Vid perekladacha // Litopys Rus'kyu / L. Makhnovets' [Per. z davn'orus. L. Makhnovtsya; vidp. red. O. Myshanych]. – K.: Dnipro, 1989. – S. I–KhIV.

4. Tolochko P. Litopysannya // Istoriya ukrayins'koyi kul'tury: u 5 t. / Holov. redkol.: B. Paton (holov. red.) ta in. – K., 2001. – T. I.: Istoriya kul'tury davn'oho naseleння Ukrainy [Red. kol. tomu: P. Tolochko (holov. red.) ta in.] – S. 726–757.
5. Tolochko P. Istorychna topohrafiya starodavn'oho Kyjeva / P. Tolochko. – K.: Naukova dumka, 1970.
6. Рыбаков В. Древняя Рус'. Сказания, былины, летописи / В. Рыбаков – М.: Yzd. AN SSSR, 1963.
7. Рыбаков В. Киевская Рус' y russkyye knyazhestva KhII–KhIII vv. – М.: Nauka 1982. – 599 s.

Tumofiy Zinkevych

Germinal Ideas of Public Religion in the «Tale of Bygone Years»

The article is focused on the analysis of the «Tale of Bygone Years». The «Tale» is the remembrance that confirms public religion establishment in Kyivan Rus. The Rus people were given an opportunity to feel protected, to be in social safety, to feel rooted in existence. This was reflected in motivating the position of Japheth as the progenitor of, in substantiating the view that clearing live in God, respect the law of Christ, is friendly, wise and clever, the Slavs can govern and defend its achievements, and the earth Russian statehood and Russian are under the care of God, as well as Russia and emerged as the "Holy".

Keywords: Dispensatio (God's law), God's nation, public religion, «Holy Rus», sacral, self-organization.

Надійшла до редакції 22.09.2016 р.